

Дисертационен труд на тема:
Разделението на труда в семейството: за границите на майчинството и
бащинството (Българските семейства с деца през 21-ви век)
Автор: Гергана Николаева Ненова
Научен ръководител: проф. дсн Таня Чавдарова
Софийски университет "Св. Климент Охридски" Философски факултет Катедра
„Социология“
за присъждане на образователната и научна степен "Доктор"
в професионално направление

3.1. "Социология, антропология и науки за културата"

Рецензент: проф. дсн Румяна Стоилова, Институт по философия и социология при
БАН

1. Кратко представяне на кандидата

Гергана Ненова е зачислена за редовна докторантура през 2016г. и е отчислена с право на защита през 2019г. Изискванията на Закона са спазени относно предварителното обсъждане, състояло се на 30.09.2019. Журито е утвърдено със заповед на Ректора на СУ № РД 38-623 / 17.10.2019 г. Спазени са сроковете и минималните национални изисквания според Закона. При реализиране на процедурата няма допуснати грешки или нарушения.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Представеният труд се състои от Увод, пет глави, заключение, библиография и 3 приложения. Обемът е 255 страници. Текстът съдържа 19 таблици и 8 диаграми. Използваните литературни източници са 51 заглавия на български и 137 на английски език. Обемът на дисертацията и на използваната литература отговарят на изискуемите стандарти и са напълно достатъчни. Литературните източници покриват широк диапазон от значими автори в областта на изследване на семейството и на социология на пола.

Във въведението са посочени основанията за социологическия интерес към избраната тема. Направена е необходимата темпорална и национална обосновка за дисертационното изследване, което се провежда в началото на 21 век в българското общество. Зададени са теоретичната и емпиричната цел на изследването, формулирана е основната теза и хипотезите, които направляват работата по дисертационния труд.

В първа глава са дефинирани основните понятия и са посочени теоретичните основания на дисертацията. **Обектът** на изследването е дефиниран като характеризиране на влиянието на половите отношения върху родителските практики и върху разделението на труда в семейството. Изследването на семейството като централна институция за възпроизводство на йерархичните полови отношения е важно теоретично основание в изследването на дисертантката.

Във втора глава е контекстуализиран изследователският проблем на разделението на труда в семействата с деца в българското общество, в периода от 70-те години на 20-ти век до наши дни. Фокусът е върху историческата динамика в законодателството, демографската структура на населението, джендър неравенствата в платения труд и социалната организация на грижата за децата в България. В тази глава е направен преглед главно на българска литература, свързана със стандартите за грижа, с представите за майчинство и бащинство, с нормативните очаквания към родителите и начинът, по който се разделя труда по отглеждане на децата в семейството.

В Трета глава акцентът е поставен върху макро-нивото на анализ и се търси отговор на въпроса за границите между майчинство и бащинство като конструирани в публичното пространство. Дисертантката поставя важният въпрос: Доколко институционалните промени по отношение на законодателната регулация на грижата за децата са съпътствани от подобни процеси на повишена видимост на бащите в културните репрезентации на родителството? Гургана Ненова е анализирала публичните дискурси, посветени на грижата за деца в две самостоятелни проучвания - на книгите за отглеждане на деца, издадени в България след 2000 година и на хумористичен сайт, насочен към майките.

В Четвърта глава дисертантката провежда исторически съпоставителен анализ на разделението на домашния труд и на грижите за децата в българските семейства като се позовава на данни от представителни емпирични изследвания на Бюджета на времето, провеждани на три вълни в България за интервал от 22 години.

В Пета глава емпиричният анализ е насочен изцяло към семейства от средната класа с деца в предучилищна възраст и изследователският интерес е насочен към субективните преживявания и стратегиите за справяне с родителските роли и разпределението на домашния труд, съчетаването на домашен и платен труд. Анализът на интервютата допълва изводите, направени на база на количествените данни от Бюджета на времето.

В Заключение са формулирани изводите от изследването.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Оценявам положително извършената изследователска работа върху публичните дискурси около грижата за деца на макро равнище, разглеждани от мъжете и жените като ориентири за възпитание на децата. Съчетаването на анализите на макро- с интервютата на микро- равнище, проведени с родителите от средната класа е добре избрана съпоставка в рамките на дисертацията. Споделям тезата на авторката, че социалната група на родителите от средната класа поради своя по-висок културен капитал, имат достъп до съвременните публичните дискурси, отразени в книгите за отглеждане на деца, които са по-егалитарни и предлагат универсални норми за родителство. Семействата от средната класа не само са запознати с по-егалитарните дискурси, но и разполагат с уменията и възможностите да договорят в двойката тяхното следване.

Интересни са резултатите, свързани с изследването на въпросите: До каква степен родителските роли се дискутират като джендър неутрални в книгите, които задават и формират нормативните очаквания на макро равнище? Кои са темите, с които се обвързват онези книги, които третираат темата за родителството по джендър специфичен начин? Последното е индикатор за разполовяването на очакванията и съответно на грижите за децата в семейството между двамата родители. Изводът в дисертационното изследване е, че третирането на родителството по джендър специфичен начин е по-слабата тенденция в общия брой книги, които са резюмирани.

Изследването на ролята на хумора при конструиране на майчинството е сред оригиналните резултати на дисертационното изследване. Хумористичните репрезентации в уеб форумите са анализирани и съответно показани като джендър специфични. Обратно мъжките репрезентации в книгите за родителството, насочени към специфичната роля на бащите и нейната еволюция са показани като респонсибилизиращи и подкрепящи промяната на бащинството в посока на скъсяване на дистанцията с децата в общуването. Новите образи на бащинството дисертантката открива в книгите за отглеждане на деца. Обратно в хумористичния сайт дисертантката показва различията с наративите за майчинството, показани в книгите.

Това наблюдение и противопоставяне, представлява интересен изследователски резултат. Хумористичните постинги в интернет сайта са определени като "подривни и критични" (с.132). Следвайки теоретичните предпоставки на дисертационното изследване убедително е характеризирани хумористичния сайт, блоговете като мезо ниво между индивидуалното ниво на майчинството и макро нивото на нормативните

очаквания. В този процес на съотнасяне на индивида през активното споделяне в интернет, допринася за търсенето на реалните идентификационни модели. Тази авторова теза е защитена, обоснован е изводът за еманципаторния и критически потенциал на хумористичните репрезентации на майчинството (с.142).

Положителна страна на дисертацията е доброто обвързване на теоретичното равнище с анализа на количествени и качествени емпирични данни, умението за работа както с предходни изследвания, така и концептуализирането и провеждането на собствени емпирични теренни изследвания.

Интерес представлява сравнението по отношение на джендър неравенствата за родителите с деца в предучилищна и в по-висока възраст. В първия случай дисертантката посочва като източник на полово неравенство главно по отношение на домашния труд, във втората категория неравенствата са съвкупно за платения и неплатен труд. Този извод има импликации за по-нататъшни анализи на емпирични данни , както и за разработване на фирмени политики за съвместяване на работа и семейство.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Разглеждането на джендър ролите в семейството в периода на отглеждане на деца в него на макро, мезо и индивидуално ниво е принос на дисертацията. Обвързването на конструирането на ролите на майката и на бащата с разпределението на домашния труд и на грижата за децата има важно методологическо значение за разкриване на механизмите на възпроизводството на неравенствата между половете в семейството, а като следствие и в обществото.

Изследователският интерес в дисертацията върху семействата от средната класа допринася за характеризиране на тенденциите в развитието на отношенията между половете в посока на по-универсални модели за родителството в България за един продължителен период от време. Семействата от средната класа представляват онази водеща социална категория, която е показателна за темпа на промяна в посока на постигането на по-голямо равенство на половете и на по-широки възможности за автономност както на бащите , така и на майките при изборите, които правят по отношение на платения и на домашния труд, както и на грижата за децата.

В дисертацията са проследени историческите процеси , промените в нормативната уредба , регулираща майчинството и бащинството. Ненова се позовава на нова тенденция в развитието на бащинския активизъм в България. Същността на тази

тенденция се изразява в искането на бащите за равно поделение на родителските права след развода. Принос в дисертационното изследване е паралелното характеризиране на тенденциите на промяна както в майчинството, така и в бащинството.

Двете емпирични изследвания, проведени от Гергана Ненова , които представят нормативните очаквания, защитени от фигурата на експерта, в книгите за отглеждане на деца и съответно подривните репрезентации от страна на майките, които са анализирани през хумористичния сайт представляват научно приложен принос. Във времето на интернет, даващ по-големи възможности за изразяване и за индивидуализирано, автономно присъствие и изява, за експериментиране, съпоставката между нормативното-експертно знание и подривните репрезентации, чрез които се формира нова идентичност и ролеви модели представлява несъмнен интерес.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

В автореферата са посочени четири публикации, които са самостоятелни и са по темата на дисертацията. Всички публикации са във водещи, национални, академични издания, които прилагат стриктно правилата за сляпо рецензиране.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът е в обем от 27 страници и разкрива вярно основните моменти от дисертационния труд в синтезиран вид и като такъв отговаря напълно на изискванията за присъждането на научната степен "Доктор".

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Гергана Ненова поставя две социални структури като обект на своето изследване - джендър и класа (с.9,Автореферат). Основно внимание е отделено на дефинирането на половите отношения и твърде малко на открояване на разбирането за класа. Дисертантката подчертава значението на по-високия човешки капитал като улесняващ договарянето на по-егалитарно разделение на ролите в семействата от средната класа. Извън изследователският интерес остава обратната ситуация на съвпадането на по-традиционни представи сред семействата с по-ниско образование, което затруднява споделянето на грижите за децата, води до следването на по-традиционни модели на родителство и до възпроизводство на половото неравенство в семейството. От социологическа гледна точка е важен изследователският ракурс на класата и на удвояването на предимствата в семействата от средната класа , но от друга страна на

засилване на присъствието на по-традиционните модели в семействата от работническата класа, в които двамата партньори са с по-ниско образование. В тази връзка бих поставила въпросът: До каква степен теоретичният модел, разработен в дисертацията може да бъде приложен спрямо изследване на семейства от работническата класа?

Оценката за дефицита на количествени изследвания на джендър отношенията и на разделението на труда в семейството като "методологически проблем в научното поле на социалните изследвания" (с.143) е спорна. Има разлика в подходите на историци, етнологи, антрополози, социолози към джендър неравенствата. След направеното твърдение дисертантката се позовава основно на историци. В областта на социологията обаче през последните 10-15 години са анализирани данни от количествени изследвания, които са публикувани в редица международни списания с импакт фактор. В действителност по-рано в текста дисертантката е посочила резултати от български изследвания (с.91-93 гл.2,5). По този начин общата оценка, която е дадена по-късно в текста влиза в противоречие с направения преглед на литературата, по-рано. Нужно е по-добро прецизиране на изводите, правени от социолози, от историци, от демографи, от психолози като се отчита спецификата на изследователския предмет на всяка една от тези дисциплини.

В трета глава при типологията на хумористичните репрезентации на майките фигурира раздел, озаглавен "Да си сипеш"- образът на пиещата майка". Това заглавие не насочва еднозначно към разискваната в тази част специфика. Дисертантката пояснява, че този тип насочва към тенденции за "маскулинизация на образа на майката и на жената" (141). На този тип е отделено по-малко от половин страница. Нужно е да бъде разширен и характеризирани по-адекватно, в смисъл на съответствие с някоя от теориите, реферирани в първа глава или да бъде доразвит чрез типовете, въведени при интервюта на семействата от средната класа. По повод на този интересен изследователски тип на подривни репрезентации чрез търсене на идентификация с "мъжки" поведенчески модели поражда въпросът: Има ли други постове, които да насочват и да проясняват допълнително този тип реконструкция на майчинството и съответно на опита за еманципация и за промяна чрез търсене на подражание с мъжки модели на поведение?

8. Заключение

Общата оценка на дисертационния труд е, че е добре структуриран, написан е с ясен език, с позоваването на адекватен научен апарат. Дисертантката има аналитичен стил на излагане на своите тези и на аргументите за тях. Притежава умения за прецизно дефиниране на всеки етап от работата си на целите и задачите, на методите за набиране и на интерпретиране на емпиричната информация. Дисертацията е задълбочена и представлява завършено усилие, което отговаря на изискванията на Закона за присъждане на образователната и научна степен "доктор".

Проведените емпирични изследвания са прецизни, носят евристичен потенциал и съдържат приносни моменти в достатъчен диапазон, изискуем от Закона. Достигнато е академичното равнище, необходимо за научната степен, която Гергана Ненова защитава. Всичко това ми дава основание да предложа на уважаемото жури да й присъди научната и образователна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

проф. дсн Румяна Стоилова

София

17 декември 2019